

OLIIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI VA
ADABIYOTI UNIVERSITETI

YOSH FILOLOG
OLIMLAR JAMIYATI

“FILOLOGIYA MASALALARI YOSH TADQIQOTCHILAR NIGOHIDA”

mavzusidagi IX xalqaro ilmiy-amaliy anjuman

materiallari

Toshkent

2024-yil 30-noyabr

ko‘proq qo‘llash mumkin. To‘rt o‘zakli fe‘llar, uch o‘zakli fe‘llarga nisbatan kamroq bo‘lib, ular amaliyotda ham kamroq qo‘llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Xolidov B, Z. (1981). Arab tili darsligi. “O‘qituvchiI” nashriyoti.

Xasanov, M. (2018). Arab tili. “G‘ofur g‘ulom” nashriyoti.

Abdujabbarov, A. (2007). Arab tili oliy o‘quv yurtlari uchun. “Toshkent islom universiteti”

Ibrohimov, N., Yusupov, M., Oripov, A. (2024). Arab tili grammatikasi. I jild.

TIL – TAFAKKUR XAZINASI

Jumanazarova Umidaxon Rustambek qizi,

ChDPU 1-kurs magistranti,

umidaxonjumanazarova02@gmail.com

Ilmiy maslahatchi: dots. B.T.Suyunov

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilining naqadar boy til ekanligi, inson ma’naviy qiyofasini tildan qay ko‘rinishda foydalanishi ko‘rsatib berishi, o‘zbek tilining davlat tili sifatidagi qimmatini hamda tilimizga bog‘liq ayrim muammolar haqida atroflicha fikr yuritilgan. Tilimizni rivojlantirish va bu jarayonga jamiyatni jalb qilish bo‘yicha tavsiyalar berib o‘tilgan.

Kalit so‘z: so‘z boyligi, lug‘at zaxirasi, insonning ma’naviy qiyofasi, tilning sofliqi, orfografiya qoidalarini, shevaga oid so‘zlar.

Abstract: In this article, the Uzbek language is a rich language, how the use of the language shows the spiritual image of a person, the value of the Uzbek language as a state language, and some problems related to our language. Recommendations were given on the development of our language and the involvement of society in this process.

Keywords: vocabulary, vocabulary, spiritual image of a person, purity of language, rules of orthography, words related to dialect.

O‘zbek tili – dunyodagi eng qadimiy tillardan biri. Hisob-kitoblarga ko‘ra, so‘z boyligi va lug‘at zaxirasi bo‘yicha o‘zbek tili dunyodagi eng boy tillar qatorida turadi. Ayni paytda, o‘zbek tilida 1 milliondan ortiq so‘z va tushunchalar mavjud. Ayrim manbalarda o‘zbek tilida 1,4 – 1,6 mln. atrofida so‘z borligi qayd etilgan. (M.Bobojon. Jahon tillari haqida. – Toshkent: “Muharrir”, 2010.)

O‘zbek tilining 5 jildlik izohli lug‘atida adabiy tilimizga o‘zlashgan bor-yo‘g‘i 80 mingta so‘zga izoh berilgan. (O‘zbek tilining izohli lug‘ati. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” – 2006) Ko‘rinadiki, biz hali tilimizdagi so‘zlarning qariyb 10 foizini ham lug‘atlarda qamrab ololganimiz yo‘q.

Inson ma'naviy qiyofasining bir ko'rinishi – bu davlat tiliga e'tibor. So'z mulkinining sultoni, buyuk mutafakkir Alisher Navoiy o'zining “Mahbub ul-qulub” asarida ta'kidlaganlaridek: “Tilga ixtiyorsiz – elga e'tiborsiz” (Alisher Navoiy. Muhokamatul lug'atayn. MAT. – Toshkent: “Fan”, 2000). Ya'ni kimki, biror tilni bilishni ixtiyor etmaydi, demak, u shu elni ham e'tibor va nazarga olmaydi, demoqchi.

Ota-bobolarimiz qadim-qadimdan boshlab, ko'p til bilishni o'zlariga muddao deb bilganlar. Ikki tilda teng ijod qila olgan olim-u adiblarni “zullisonayn” ijodkor deyishgan. “Zullisonayn” so'zi arab tilidan olingan bo'lib, “ikki til bilimdoni”, degan ma'noni anglatadi. Xususan, Alisher Navoiy, Zahiriddin Bobur, Mahmud az-Zamaxshariy, Abdurauf Fitrat kabi yozuvchi-adiblarmiz zullisonayn ijodkorlar hisoblanadi.

Buyuk qomusiy alloma Abu Ali ibn Sino mashhur tabib va faylasuf bo'lishi bilan birgalikda, arab, fors, turk, lotin va so'g'd tillarining bilimdoni ham bo'lgan.

O'zbekiston Respublikasining davlat tili o'zbek tilidir, deb ta'kidlanadi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4-moddasida (O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: “O'zbekiston”, 2019. 4-b.). Demak, yurtimizda yashayotgan har bir fuqaro davlat tiliga e'tiborli bo'lishi va davlat tilida ish yuritishni bilishi shart.

O'zbek tilining davlat tili darajasiga ko'tarilishida Navoiy, Bobur, Furqat, Muqimiy, Xorazmiy, Ogahiy, Hamza, Behbudiy, Avloniy, Fitrat, Qodiriy, Cho'lpon kabi buyuk bobokalonlarimiz va boshqa so'z ustalarining xizmatlari katta. Biz ana shunday bobolarimizning ulkan merosini bilmasdan turib, davlat tilining qadr-qimmatini va mazmun-mohiyatini anglab olishimiz qiyin.

Albatta, ona tilimizning sofliqi uchun har birimiz mas'ulmiz. Xorijiy tillarni o'rganish ona tilini unutish hisobiga emas, balki ona tilini yanada chuqurroq o'rganish asosiga qurilishi kerak.

Bugungi kunda barcha sohalarda bo'layotgani singari, ona tilimiz va u bilan bog'liq muammolar ham asta-sekin o'z yechimini topmoqda. Aytishimiz mumkinki, milliy iftixorimiz, milliy g'ururimiz negizida, hech shubhasiz, millatimizning tili turadi. O'zbek tili – o'zbek xalqining bebaho xazinasini, uning ma'naviyati va madaniyatining asosidir.

Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning **“O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”** 2019-yil 21-oktyabrda PF-5850-son farmoni mamlakatimizda davlat tilini rivojlantirish, davlat tilida ish yuritilishini ta'minlash, ona tilimizga yangi so'z va terminlarni tatbiq etish, xorijiy so'zlar va terminlarning o'zbekcha muqobilini yaratish borasida yangi-yangi imkoniyatlarni yaratdi va shunga mos ravishda xalqimiz oldiga mas'uliyatli vazifalarni ham qo'ydi.

Hozirgi kunda davlat tilini rivojlantirish bo'yicha mavjud muammolar nimalarda ko'rinadi?

- joylarda, tashkilot va muassasalarda lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi va imlosi qoidalarini yaxshi bilmaslik natijasida, ko‘plab shiorlar, ichki va tashqi reklamalar, ko‘rgazmali vositalardagi matnlarda imlo xatolari yoki mantiqiy xatolarga yo‘l qo‘yilmoqda. Masalan, *“Erni boqsang, er ham seni boqadi”*, *elon, dior, atele va b.*;

- o‘zbek tilining orfoepiya (to‘g‘ri talaffuz) qoidalarini yaxshi bilmaslik oqibatida, o‘zbekcha so‘zlarda aksentologik (urg‘uni to‘g‘ri qo‘yish) me‘yorning buzilishi, so‘zlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish, shevaga oid so‘zlarni qo‘llash. Masalan, *kottakon raxmat, voxolanki, bejizga, noloyiq emas, befarosatsizlarsha*;

- o‘zbek tilining orfografiya (to‘g‘ri yozuv) qoidalari va so‘zlarning ma‘no xususiyatlarni yaxshi bilmaslik natijasida, so‘zlarni noto‘g‘ri yozish. Masalan, *o‘tqazmoq, mundareja, “Kichkirik” maxallasi, Almazor tumani* kabi;

- o‘zbek adabiy tili me‘yorlarini yaxshi bilmaslik va unga amal qilmaslik natijasida, muassasalar nomi, tashkilotlar va bo‘limlar nomlarining har xil yozilishi. Masalan, *O‘zbek tili kafedrası, Toshkent Davlat Yuridik Universiteti, Ichki Ishlar vazirligi*;

- texnik xizmat ko‘rsatish, maishiy xizmat, tibbiyot va boshqa sohalarda keng qo‘llanilayotgan xorijiy so‘z va terminlarning o‘zbekcha muqobillari hayotga tatbiq etilmayotgani. Masalan, *Hotel, vulkanizatsiya, balansirovka, paynet, beeline, Real medical*;

- teleradiointervyularda sheva so‘zlarining ko‘p ishlatilishi, o‘zbek adabiy tili qoidalariga rioya qilmaslik va bunga intervyu oluvchi jurnalistlarning beparvoligi va boshqalar.

O‘zbek tilidagi ijtimoiy muammolar ko‘plab omillar bilan bog‘liq bo‘lib, ularni hal qilish uchun jamiyatning turli qatlamlari birgalikda harakat qilishi zarur. Quyida ushbu muammolarning ayrimlariga to‘xtalib o‘tamiz:

1. Adabiy til me‘yorlariga rioya qilinmasligi

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari va kundalik muloqotda o‘zbek adabiy tili me‘yorlaridan chekinish holatlari ko‘p uchramoqda. Xususan, sheva so‘zlarining noto‘g‘ri ishlatilishi, urg‘uni buzish yoki xorijiy so‘zlarni keragidan ortiq qo‘llash o‘zbek tilining madaniy boyligiga zarar yetkazmoqda.

2. Rasmiy yozuvlarda imlo va uslubiy xatolar

Ko‘chalardagi bannerlar, reklama matnlari yoki davlat muassasalari hujjatlarida imlo xatolari ko‘p uchraydi. Bu esa nafaqat til madaniyatiga, balki davlat tilining rasmiy nufuziga ham ta’sir qiladi. Masalan, lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosida qoidalar to‘liq amal qilmasligi bunga sabab bo‘lmoqda.

3. Chet tillarining haddan tashqari ta’siri

O'zbek tilida xorijiy so'zlarning ortiqcha qo'llanilishi tilning asl boyligini yo'qotish xavfini tug'diradi. Xususan, zamonaviy texnologiya va ilm-fan sohalarida o'zbek tiliga mos muqobil so'zlar yaratish ishlari sust bormoqda.

4. O'zbek tilining iqtisodiy va texnik sohalarida qo'llanilishining cheklanganligi

Ko'plab biznes, texnika va ilmiy sohalarida o'zbek tilidagi terminlar va adabiyotlarning yetishmasligi, rasmiy ish yuritishda chet tillarining ustunligi kuzatilmoqda. Bu esa milliy tilning amaliy imkoniyatlarini cheklaydi.

5. Til soflligini saqlash bo'yicha jamoatchilik ongining sustligi

Jamiyatda ona tilining qadriyat sifatidagi o'rni haqida yetarli darajada ma'lumotga ega bo'lmaslik ham muammolardan biridir. Ona tilining soflligini saqlash mas'uliyati har bir fuqaro zimmasida bo'lishi lozim.

Bu muammolarni yechish uchun quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

Tilni targ'ib qilish dasturlari: O'zbek tilining boyliklarini targ'ib qiluvchi madaniy va ta'limiy dasturlarni kengaytirish lozim.

Terminologiyani rivojlantirish: Chet tillaridan kirib kelayotgan yangi so'zlarga o'zbekcha moslamalarni ishlab chiqish uchun maxsus institutlar faoliyatini kuchaytirish kerak.

Til madaniyatini oshirish: Rasmiy idoralar va ta'lim muassasalarida o'zbek adabiy tili me'yorlariga rioya qilish bo'yicha maxsus trening va seminarlar tashkil etilishi zarur.

Bu masalalarning hal etilishi o'zbek tilining ijtimoiy mavqeini oshiradi va uning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Agarda, yurtimizda yashayotgan har bir fuqaro davlat tili – o'zbek tili masalasiga or-nomus va iymon-e'tiqod masalasi deb qarab, jonbozlik ko'rsatib, yuqorida sanab o'tilgan kamchiliklarga barham bersa, e'tibor qaratsa, albatta bunday xayrli ishlarimiz yaqin kelajakda o'zining amaliy natijasini beradi.

O'zbek tili – o'zbek xalqining mavjudligi, uning tafakkur xazinasini, milliy-madaniy boyligidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Alisher Navoiy.(2000). Muhokamat ul-lug'atayn. MAT. – Toshkent: "Fan".

M.Bobojon. (2010). Jahon tillari haqida. – Toshkent: "Muharrir".

O'zbek tilining izohli lug'ati. (2006). – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi".

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. "Xalq so'zi" gazetasi // 2019 yil, 22 oktyabr.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: "O'zbekiston", 2019

Rasulov R., Suyunov B., Mo'yidinov Q. (2010). Nutq madaniyati va notiqlik san'ati. – Toshkent.

MUNDARIJA

I BOB. TILSHUNOSLIK MUAMMOLARI

Abdusamadova Sarvinoz, FarDU 4-kurs talabasi GRAMMATIKA, MORFOLOGIYA, MORFEMA, FONEMA VA LEKSEMA O'RTASIDAGI MUNOSABAT	8
Abduvaliyeva Sevinch, ToshDO'TAU 3-kurs talabasi TILSHUNOSLIKDA DERIVATSIYA HODISASINING O'RGANILISHI	15
Abduxoliqova Durdona, FarDU 4-kurs talabasi PROBLEMS RELATED TO THE STRUCTURE AND MEANING OF LANGUAGE, SUCH AS HOMOPHONES, HOMONYMS, AND SYNTACTIC AMBIGUITY IN BOTH SPOKEN AND WRITTEN FORMS	20
Akbaraliyeva Hojarxon, FarDU 4-kurs talabasi TILSHUNOSLIKDAGI ASOSIY MUAMMOLAR VA ULARNI HAL ETISH YO'LLARI	23
Akbaraliyeva Robiyaxon, ChDPU 2-kurs magistranti TERMIN VA TERMINOLOGIYA MASALALARI	26
Asqarova Nozima, FarDU 3-kurs talabasi PSYCHOLOGICAL FACTORS IN FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION	29
Axtamova Bibisora, NDPI 1-kurs tayanch doktoranti SADRIDDIN AYNIIY ASARLARIDA QO'LLANILGAN IBORALARNING SOTSIOPRAGMATIK TADQIQI	34
Faxriyeva Dilorom, BuxDU 1-kurs magistratura talabasi FUNCTIONAL-DISCURSIVE ANALYSIS OF TERMINOLOGICAL ELEMENTS IN PILGRIMAGE TOURISM	36
Halimova Gulhayo, CHDPU 2- kurs talabasi UMUMTA'LIM MAKTABLARI ONA TILI FANI DARSLIGIDA NEOLOGIZMLARNING QO'LLANISHI (8-sinf darsligi asosida)	39
Hasanova Dildora, ChDPU 3-kurs talabasi SHUKRULLO YUSUPOVNING "KAFANSIZ KO'MILGANLAR" ASARIDA HARBIY SOHAGA OID UYADOSH SO'ZLAR TAHLILI - OT SO'Z TURKUMI DOIRASIDA	43
Hazratova Charos, CHDPU 2-kurs magistratura talabasi OBRAZLI JARAYON FE'LLARI VA ULARNING STRUKTURAL TAHLILI	48
Ismoilova Robiya, Oriental universiteti 2-kurs talabasi ARAB TILIDA FE'L SO'Z TURKUMI	54
Jumanazarova Umidaxon, ChDPU 1-kurs magistratura talabasi TIL – TAFAKKUR XAZINASI	58
Jo'raboyeva Dilnavoz Ma'murjon qizi, FerSU, 3rd course TRANSLATION AND CULTURAL MISINTERPRETATIONS: BRIDGING LANGUAGE BARRIERS IN A GLOBALIZED WORLD	61
Lutfullayeva Murshida, Oriental universiteti 2-kurs talabasi ARAB TILIDA MUZORE' FE'LINING YASALISHI	64
Maqsudova Mubinoxon, FarDU 3-kurs talabasi IN LEXICOLOGY, IT IS ABOUT THE MEANING OF WORDS	69
Mirnosirova Dilbar, ToshDO'TAU magistratura talabasi MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR VERBAL ASSOTSIATSIYALARINING SEMANTIK TASNIFIQA OID QARASHLAR XUSUSIDA	72
Muradova Nozima, Oriental universiteti 3-kurs talabasi O'ZBEK TILIDAGI AYRIM ARABIZMLAR SEMANTIKASI	76